

O zájmech zemědělství při obnově rakousko-uherského vyrovnání.

Přednesl v České společnosti národohospodářské v Praze
JUDr. Karel Viškovský.

Připadl mi úkol, abych naznačil stanovisko zemědělské vzhledem k vyrovnání rakousko-uherskému. Pro obmezený čas a vzhledem k rozsáhlosti látky mohu poměrně jen stručně o věci pojednat a musím mnohé z věci pominouti; začez chci však pozornost vaši spíše na určité hlavní body soustřediti. Podotýkám to předem, abych předešel výtce mezerovitosti, která by mne snad stihla. —

Po 10 let prolongujeme hospodářské a politické požadavky své až k ultimu — rakousko-uherského vyrovnání. Nyní, kdy přichází se k vlastní platební době, má se objeviti, co a pokud jest likvidní. Předpoklady a spekulace musí během termínu se vyjasniti. Musíme zjistiti skutečnou reelní cenu všech předpokladů, abychom při vzájemném jednání k újmě své nepřeceňovali cizích nabídek a nepodceňovali svých ústupků.

Otázka rakousko-uherského vyrovnání dnes hlavně pro zemědělství přiosťruje se na dilemma: smlouva či rozluka. Bylo by třeba zopakovati si zde stručně právní základ smlouvy vyrovnací a chci jen stručně připomenouti, že mlhavá představa rakouského práva o smlouvě celní a obchodní a její právní povaze objasněna jest blíže uherským vyrovnávacím zákonem, který o smlouvě této obsahuje jisté předpisy a sice:

1. že smlouva uzavírá se na čas, ne trvale,
2. v případě nedohody nastupuje volná zákonná úprava každé polovice o celních a obchodních poměrech (§ 58. a 69. uherského zákona).

K těmto právním podkladům přistoupil ještě nyní známý výklad dle cís. nařízení ze dne 21. září 1899 č. 176 ř. z., velice podrobně vysvětlený Drem. Hotovcem (sr. str. 169 t. I.), který zejména vysvětlil celý obsah tak zv. Szellovy formule, tedy prodloužení

svazku až do r. 1907, jestliže do r. 1903 nebude uzavřen celní a obchodní spolek aneb nebude-li zachována reciprocita z obou stran.

Nyní, kdy možnost rozluky stále více dostává se na povrch, bude záhodno též pojem tento blíže vyjasnit. Pojem »rozluka« u nás zaměňuje se až příliš s mnohými jinými věcmi a vůbec nepřesně se pojímá. Zejména jest tu jistý rozdíl mezi celní válkou a mezi celní hranicí vnitrozemskou atd., což též shrnuje se často pod pojem celní rozluky. Kdo u nás žádá clo na uherské výrobky, žádá zpravidla »rozluku«. Ale myslím, že to není správné a sice proto, poněvadž jest možna smlouva i s celní hranicí vnitřní. Soudím tedy, že by se mohly skonstruovati asi tři stupně tohoto obchodního a celního poměru Rakouska s Uhry, z nichž každý by mohl míti ještě celou řadu dalších odstínů:

1. smlouva se společným celním územím (jako dosud);
2. smlouva s celní čarou mezi Rakouskem a Uherskem se vzájemně smluveným clem, event. i společnou celní hranicí proti státům jiným;
3. rozluka s autonomním celním tarifem každého státu navzájem: Rakouska proti Uhrám a Uher proti Rakousku. Tu opět může býti rozluka úplná neb částečná, na př. nedohoda o jistých věcech v ohledu celním, kdežto mohla by na př. zůstatí dohoda o celé řadě věcí jiných, které vyjmenovány jsou v zákoně (ohledně peněžnictví, banky atd.).

Hledisko hospodářské jest při rakousko-uherském vyrovnání arci smíšeno s hlediskem politickým. Politický význam má rakousko-uherské vyrovnání nejprve pro celé mocnářství co celek, a běží tu hlavně o to, bude-li či nebude-li udržen hospodářský celek veškerého mocnářství, což musí míti vliv na zahraniční vztahy i na politický význam rakousko-uherské říše, dále má rakousko-uherské vyrovnání politický význam pro každou polovici říše zvlášť a má zajisté i politický význam pro Čechy vzhledem ku kombinaci s politickými požadavky českými a vzhledem k možnosti vehnání Cislajtanie do užšího svazku s Německem, kdyby Uhry hospodářsky se osamostatnely. Hospodářské prospěchy kompensují se politickými a naopak. Mně připadá uvažovati jen jednu výslednici těchto sil a sice hospodářskou a speciálně zemědělství.

Zemědělství bude míti do jisté míry jiné interesy než průmysl, ale i v samém zemědělství bude jistě interes smíšený: na př. alpské země, které nemají obilí, budou míti jiný interes než Čechy a možná, že i v Čechách se vyskytne řada různých interesů; proto nelze mluvit o jistém všeobecném interese některého odvětví hospodářského k vyrovnání rakousko-uherskému vůbec, nýbrž musí se přihlížeti k velkému průměru veškerých interesů.

Veřejnost slučuje s vyrovnáním a s rozlukou mnoho věcí, které spolu nesouvisejí, a mnohé naděje, které vůbec při rakousko-uherském vyrovnání splněny býti nemohou. To dlužno kriticky oddělití, abychom měli jasné vědomí o efektu rakousko-uherského

vyrovnání, zejména pak abychom nekupovali omylem dražší v domnění, že kupujeme snad více. Tak na př. uvádím účinky rozluky, které se od veřejnosti očekávají a které ani kritiky nepotřebují, poněvadž věc při některých odstavcích jest jasna:

1. celní ochrana proti Uhrám, pohodlná regulace cen obilí, dobytka atd.,
2. celní poměr náš vůči cizině,
3. tarify dopravní,
4. ochrana proti peštské bursovní spekulaci,
5. banka rakousko-uherská (levnější úvěr),
6. daně nepřímé a výroba s nimi souvisící,
7. výhoda finanční pro státní pokladnu, zejména tím, že výnos z cel přestane se platiti na společné záležitosti a bude plynouti do pokladny každého státu.

Omezím se hlavně na to, abych naznačil stanovisko vzhledem k myšlence celní ochrany proti dovozu zemědělských výrobků z Uher. Jen k vůli přehlednosti zopakuji některá čísla z celé spousty číslic, které byly v jiných přednáškách sděleny.

Náš vzájemný dovoz mezi Rakouskem a Uhry, beru-li za základ čísla z r. 1901, jeví se ve své peněžní ceně takto:

	Dovoz z Uher do Rakouska (cena v korunách)	Vývoz z Rakouska do Uher (cena v korunách)
Suroviny	531,262.011	89,414.813
Polotovary	61,333.778	96,039.447
Tovary	327,833.511	740,473.357
Součet	920,429.300	925,927.617

Z toho patrně povšechně, že

1. Uhry vyvážejí hlavně suroviny k nám, ale také i tovary a mají, srovnáme-li vývoz v předešlých letech, tendenci vzestupnou. Rakousko vyváží hlavně tovary a tendence jest tu rovněž vzestupná. Dosud přívoz a vývoz v průměru posledních let se as vyrovná. Ovšem bývá jistá úchylna v každém roce, což řídí se dle úrody v Rakousku a v Uhrách; potřebuje-li totiž říše rakouská k úhradě svého schodku pšenice a žita více nebo méně obilí uherského, má to i silný vliv na vzájemný poměr dovozu a vývozu mezi Rakouskem a Uhry.

2. Uhry vyvážejí dle mého mínění skoro výhradně své výrobky, t. j. buďto produkty zemědělské aneb takové výrobky průmyslové, které vyrábějí z domácích surovin. My však vyvážíme poměrně mnoho také cizího, obchodního zboží, resp. takových produktů a výrobků průmyslových, na které běrame suroviny z ciziny, takže v dovozu z Rakouska do Uher jest obsaženo poměrně více peněz cizích a hmot cizích, tedy průběžných položek peněžních, než jest to obráceně při dovozu z Uher do Rakouska. Bude

tedy nutno cifry vzájemného obchodu rakousko-uherského vzhledem k tomuto faktu náležitě oceniti; výsledek úvahy této bude tedy as měniti cifry tyto v neprospěch Rakouska. —

Pro nás Čechy jedná se nyní též o to zjistiti, jak jsme národnostně interesováni na hospodářském poměru Rakouska k Uhrám a kde vlastně leží těžiško našeho národnostního interese v tomto problému. To jest otázka, která byla již tu a tam položena a již zodpověděti by bylo pro nás stejně důležité, právě tak jako jest to velice nesnadno.

Jde nejprve o to, zdali jisté národnostní hledisko tu lze vůbec pro rakousko-uherské vyrovnání vyvoditi. Zdá se, že není to naprosto nemožno, ale musí se to státi s největší rezervou. Uvážíme-li, kdo má větší zájem na udržení celního svazku, zdali rolnictvo či průmysl a která odvětví průmyslu, a povážíme-li, komu ty neb ony obory národnostně toho času větší měrou náležejí, pak můžeme snad dočasně jisté národnostní hledisko vytvořiti. Ale tu můžeme počítati jen s jistým průměrem, neboť nemůžeme jíti od jednoho výrobce k druhému, od Čecha k Němci, abychom zjistili jeho národnostní interes, neboť tu bychom přišli k pravé směsici a nedospěli bychom k žádné zásadě. Vzpomínám tu na poslední práci prof. dr. Rauchberga, který konstatuje pro Čechy jisté pravidlo, ovšem jen kondicionálně, an praví, že německý element v Čechách jest závislý nejvíce na průmyslu a že soudobně s vývojem průmyslu stoupá a udržuje se ve své síle německý živel v Čechách. Prof. Rauchberg přímo ukazuje Němcům na toto faktum a dovozuje: Zde jest cesta pro Vás, musíte se držeti průmyslu. To opět lze jen kondicionálně uváděti.

Vždyť právě zde statistika vypovídá nám službu. Jisté geograficky české, ale kromě toho snad i národně české hledisko dalo by se pro rakousko-uherské vyrovnání přesněji vyvoditi jen tehdy, kdybychom opustiti mohli celkové cifry rakouské a mohli sledovati speciálně vzájemný obchod Uher s královstvím Českým a dále i s českým obyvatelstvem Čech. Ale těchto cifer dnes nemáme. Kdybychom statistiku v tomto směru doplniti mohli, mohli bychom dospěti eventuelně k číslicím velezajímavým. Sledovati statisticky uherský obchod s jazykově českým obyvatelstvem bylo by ovšem spojeno s neskonálními obtížemi, než jaké vyžaduje úkol sledovati vzájemný hospodářský poměr Čech s Uhry. Podobná hospodářská statistika Čech byla by nadmíru důležitým vodítkem mnohé hospodářské akci a otevřela by nám mnohde oči, kde tápeme ve tmách. A kdybychom měli alespoň podobnou statistiku na teritoriálním základě Čech založenou, daly by se již eo ipso činiti mnohé konkluse s hlediska národnostního. Již tehdy, kdybychom poznati mohli, jakou měrou participuje průmysl a obchod v Čechách na rakouském vývoze do Uher a jakou měrou na druhé straně participují Čechy na dovozu z Uher, dala by se snad konstruovati mnohem jasnější formule o interese Čech na obnově celního svazku s Uhry či rozluce. Že na př. na konsum český

připadá n e p o m ě r n ě značné procento uherského zemědělského vývozu, o tom nedá se pochybovatí a proto máme i jisté ciferní podklady; bylo by pak záhodno zjistiti, zdaž tento nepoměrně silný podíl, který na Čechy z uherského vývozu připadá, vyvážen jest též nepoměrně silným podílem Čech na vývozu rakouském do Uher.

K tomu řadí se otázka, která národnost v Čechách větší měrou interesována jest na aktivní a pasivní stránce obchodních styků s Uhry (tedy na výhodě z vývozu či újmě z přívozu), t. j. ku které národnosti větším podílem náleží závody, které do Uher vyvázejí a potřebují celního svazku s Uhry, a ku které národnosti náleží podílem větším interese výroby zemědělské, kteří za tento celní svazek přinášejí oběť trpíce soutěží uherskou.

Bohužel cifer takových po ruce nemáme, avšak mám celkový pocit, že království České (a speciálně snad české krajiny jeho) nepoměrně značněji účastny jsou na dovozu z Uher (hlavně výrobků zemědělských a potravinářských), ale že za to menším poměrem participují na vývozu průmyslovém do Uher než jiné země rakouské: že tedy s národnostního hlediska našeho bilance rakousko-uherského vyrovnání jest na naší straně silně pasivní.

Bylo by si přáti, aby statistika naše pro království České vedená pokročila tou měrou, bychom alespoň přívoz do Čech a vývoz z Čech u hlavních předmětů obchodu a výroby mohli sledovati a abychom tak v těchto důležitých otázkách nebyli odkázáni přijímati za své české stanovisko stanovisko produkce neb obchodu celé říše, často od speciálního stanoviska českého (teritoriálně neb národnostně českého) se odchylující.

Toto hledisko národnostní rakousko-uherského vyrovnání snad by mělo jistou cenu se zřetelem ku sloučení politických zájmů se zájmy hospodářskými při vyrovnání rakousko-uherském, takže by v případě vzájemného vyrovnávání těchto zájmů mohl u nás za koncesi celního svazku co zájmu více německého kladen býti požadavek jisté koncese politické ve prospěch strany české. To dalo by se tím způsobem uplatniti, že bychom našli nějaké speciálně bolavé body německých interesentů, na př. průmyslníků, na vyrovnání a kdybychom přímo těchto bolavých bodů využítkovali pro to, abychom nějaké politické koncese za to dosáhli. To jest věc, které se jen vedle dotýkám, a prohlašuji, že nejsem přítelem takového vyrovnávání zájmů politických hospodářskými, ač se bohužel tak děje a my s tím počítati musíme. Poukazuji jen na jižní dráhy alpské, vodní stavby atd., jichž genesis ukazuje, že dotyčné předlohy měly za účel jen vyrovnávání národnostních a politických interesů hospodářskými.

Po této malé exkursi vracím se k věci samé.

Jest známo, že kruhy zemědělské vyslovují po delší dobu již požadavek rozluky a celní čáry mezi Rakouskem a Uhry z toho důvodu, že od uvalení cla na uherské obilí očekávají emancipaci rakouských obilních cen od cen uherských a vůbec od ceny mezinárodní a tím i kýžené stoupnutí cen na rakouských trzích.

Tato naděje, že zavedení cla na obilí z Uher dovážené přinese značný milionový výtěžek pro rakouské zemědělství, opírá se o faktum, že rakouská polovina říše vyrábí chlebového obilí méně, než spotřebuje, kdežto polovice uherská vyrábí více a sice o množství, které pasivum Předlitavska převyšuje. Rakouská polovina říšská, výrobou chlebovin pasivní, byla by — kdyby měla vlastní svou celní hranici — s to, aby přiměřeným clem regulovala své obilní ceny a chránila jejich úroveň před tlakem ceny světové; leč celním svazkem s Uhry stává se Rakousko účastným nevýhod státu s aktivní výrobou obilní, jehož přebytky tlačí domácí cenu. Tuto nevýhodu by odstranila celní čára mezi Rakouskem a Uhry, neboť zdražení obilí z Uher do Rakouska dováženého zavedeným clem seslabilo by nynější tlak nízkých uherských cen na naše ceny obilní a způsobilo by zvýšení úrovně obilních cen v Rakousku.

Náleží nyní kriticky rozebrati tuto celou věc, protože jest to vlastně jeden ze stěžejních požadavků, které dnes ve veřejnosti hlavně zemědělské se uvádějí ve prospěch rozluky.

Ve velkém celku lze s tímto názorem souhlasiti; ovšem dlužno při tom míti na zřeteli známou zkušenost, že clo jen výjimečně přichází k platnosti plným obnosem svým v ceně dováženého zboží.

Nastává však otázka, jaký peněžní výsledek mělo by zavedení cla obilního pro zemědělství české. V tomto směru soudím, že možný výsledek obilního cla proti Uhrám na výnos českého zemědělství dalece se přeceňuje.

Jak soudí se o tom v našich politických a národohospodářských kruzích, toho na doklad uvádím výňatek z řeči, která jedním z poslanců českých z řady národohospodářů pronesena byla na sněmě království Českého dne 17. ledna 1896. Tu se praví:

»V předlitavských zemích rodí se průměrně ročně 12 až 14 milionů metr. centů pšenice, 27 až 28 milionů metr. centů žita. Dnešní clo na našich společných celních hranicích na žito a pšeniici obnáší zl. 1.50 ve zlatě čili as 1.80 zl. v nynějších penězích. Kdybychom jen polovičku tohoto cla počítali jakožto účinek případného postavení celní čáry mezi Rakouskem a Uherskem, to jest kdybychom počítali polovičku 1 zl. 80 kr., totiž 90 kr. jakožto zachranu té oběti, kterou přinášíme celnímu spojení našemu, rozhojnil by se dnešní neobyčejně kleslý příjem rolnictva o 40 až 45 mil. zlatých ročně.«

To by byla dosti slušná číslice pro zemědělství, a kdyby mohla býti dosažena, tu bych řekl ihned, že zemědělství má příčinu vysloviti se pro celní rozluky. Jak jest věc ve skutečnosti? Dle vysloveného názoru mého výpočet tento dalece přeceňuje skutečný efekt: Předně sluší namítnouti, že — jednalo-li se o předmětu tomto v českém sněmu a jednalo-li se tedy o otázce Čech — nesmíme počítati s číslicemi rakouskými, nýbrž českými. Již tak se věc značně změní a sice tím, že království České vyrábí chlebovin poměrně málo. V citované mnou řeči uvedeno jest, že se v před-

litavských zemích produkuje až 14 mil. metr. centů pšenice a až 28 mil. metr. centů žita, avšak z toho na Čechy připadá dle desetiletého průměru let 1890—1899 asi 3·2 mil. metr. centů pšenice a 6·1 mil. metr. centů dotyčných plodin ročně, což jest poměr proti Předlitavsku nepatrný, takže i kdyby správný byly i ostatní konkluse, připadlo by na Čechy poměrně málo z toho výnosu 40 až 45 mil. zl. Než věc má se, i co ostatních konklusí se týče, ještě poněkud jinak.

Počítejme s premisami, které v uvedeném citátu sněmovní řeči jsou vzaty za základ, tedy též se clem 1 zl. 80 kr. na metr. cent uherského obilí do Rakouska dovezeného.

Připustíme-li, že by z obnosu 1 zl. 80 kr. cla přišla polovina, t. j. 90 kr. za metr. cent v ceně obilí z Uher dováženého efektivně k platnosti, pak lze ovšem za daných poměrů, kdy cena našeho obilí po většině z Uher se reguluje, připustiti, že by i cena ostatního domácího obilí, které na prodej přichází, o tento obnos mohla u nás se zvýšiti.

To týče se ovšem obilí, které na prodej přichází, neboť u obilí, které hospodář semlíti si dá a doma skonsumuje, o ceně obilí mluvíti nelze. Při takovém obilí cena jeho pro hospodáře nemá významu. Avšak pro zemědělství nemá také významu zdražení oné části obilí, které zemědělec sice prodá, ale za něž pro domácí spotřebu svou a své čeledi mouku neb pečivo kupuje.

Jestliť finanční efekt pro rolníka naprosto stejný, pakliže obilí, které sám s rodinou a čeledí svou konsumuje, jest dražší neb levnější, neboť obilí toto nejde do obchodu a tak vůbec »peněží« ceny nemá. Avšak i tehdy, když rolník sice obilí z části prodá, avšak v náhradu za ně kupuje mouku neb pečivo, jest proň — ovšem pokud dotýče se to pouze onoho kvanta obilí, které s lidmi svými konsumuje — lhostejno, jest-li obilí drahé či laciné, neboť odprodá-li přes míru své spotřeby obilí a sice draze, musí ku doplnění své spotřeby melivo neb pečivo draze nakupovati. Výhoda docílená vyšší cenou prodeje ruší se vyšší cenou nákupu. Výhoda vyšších cen obilních týče se tedy u zemědělstva jen onoho množství obilí, které převyšuje vlastní spotřebu rolnictva s veškerými jeho příslušníky. Toto množství vlastní spotřeby zemědělského obyvatelstva v Čechách přesahující jest však při české výrobě chlebovin — jak uvedli jsme — poměrně zcela nepatrné a výhoda ze zdražení cen chlebovin plynoucí omezila by se tedy v Čechách na nepoměrně malé kvantum obilí.

Budtež zde uvedeny číslice, o které jde:

Čechy produkují (dle desetiletého průměru 1890—1899) ročně chlebovin 9·3 mil. q. Z toho odpadá na semeno — a na to v citované řeči nebylo vůbec počítáno — as 1·5 mil. q, takže tu zbývá na konsum 7·8 mil. q. Počítejme, že z obyvatelstva Čech připadá 46 proc. na zemědělské obyvatelstvo, to jest na veškeré obyvatel-

stvo při zemědělství zaměstnané, čítaje v to příslušníky rodin, jakož i čeledí a jejich rodiny, a že toto obyvatelstvo konsumuje as po 250 kg. ročně — беру tu za základ číslo, které jest o málo vyšší, než činí průměrný konsum, poněvadž jest známo, že zemědělské obyvatelstvo konsumuje více chlebovin, než obyvatelstvo městské; shledáme, že konsum zemědělského obyvatelstva v Čechách činil by $2,400.000 \times 250$, tedy dohromady 6 mil. q ročně. Odečteme-li tento počet obilí od onoho obnosu, který, jak řečeno, zbývá v Čechách ke konsumu, tedy nám zbude všeho všudy pro další konsum obyvatelstva nezemědělského 1,800.000 q chlebovin. Násobíme-li obnos tento 90 kr., t. j. obnosem, o který cena domácího obilí clem proti uherskému obilí zavedeným by se zvýšila, pak seznáme, že celá výhoda plynoucí z tohoto cla činí pro Čechy při chlebovinách as 1,620.000 zl. ročně, tedy obnos velice nepatrný, jenž vůči ceně produkce zemědělské v Čechách není ničím. Ve špatných letech byla by tu dokonce škoda efektivní pro zemědělce, a sice proto, poněvadž u nás ve špatných letech musí zemědělství přikupovati vůbec, a ani na jeho konsum se obilí chlebového nedostane.

V tom spočívá tedy kardinální omyl běžných dedukcí o možném účinku obilních cel proti Uhrám, že počítají s tím, že zdražení každého metrického centu obilí plyne rolníkovi jako čistý zisk do kapsy. To jest však předpoklad pochybený, který nutno jest na pravou míru uvést, abychom — jak bylo řečeno — nekupovali snad koncesi cel obilních proti Uhrám dražde domnívajíce se, že přinesou nám více, než dle reálních předpokladů je možno.

Jak by se měla věc s ječmenem a ovsem, o tom ve sněmu mluveno nebylo. Myslím, že právem a sice proto, poněvadž mám za to, že by cla ochranná vůči Uhrám těchto dvou předmětů se valně ani nedotkla. My totiž nemáme ceny ječmene a ovsa podrobeny vlivu uherské soutěže, nýbrž naopak naše ceny ovsa a ječmene jsou ceny exportní. Ony tedy nemají paritu pešťskou, aby přímo musily stoupati neb klesati s pešťskou cenou jako při chlebovinách, nýbrž ony jsou o jisté procento zvýšeny proti této paritě, poněvadž mají odbyť do ciziny. Následkem toho soudím, že by nějaké clo 90 kr. těchto předmětů vůbec se nedotýkalo a že by clo toto bylo bez významu.

Soudím tedy, že celní rozlučka za daných poměrů nepřinesla by vážného úspěchu pro zemědělství se zřetelem k produkci obilní. Za daných poměrů clo obilní proti Uhrám nestojí tedy za vydatnější koncesi rakouskou vůči Uhrám. Ovšem pravím to zase s jistou rezervou, kterou později odůvodním, pravím »za daných poměrů«, protože poměry tyto mohou býti změněny a sice novou úpravou poměru Rakouska k Německu a tu by snad cla z Rakouska vůči Uhrám na obilí mohla míti svůj vliv.

Jinak věc se má v příčině dobytka a vůbec dovozu zvířectva z Uher k nám.

Obnova vyrovnání z r. 1899 a sice nařízení ze dne 22. září 1899 č. 179 ř. z. zasáhlo hluboko ve vzájemný poměr Rakousko-uherska, pokud se týče dovozu dobytka. Tímto vyrovnáním zavedeny byly v poměr ten tyto nové zásady: 1. Zaručen vzájemný volný obchod s dobyt看em ze všech zdravých obcí toho kterého státu do celého státu druhého, pakliže obec, odkud dobytek pochází, jest alespoň 40 dní nákazy prostá. (Zde tedy nepožaduje se, aby celý okres byl nákazy prost, jako se to požaduje v poměru Rakouska k Německu.)

2. Zakázati neb obmeziti dovoz dobytka z jedné polovice říše lze jen tehdy, když v oné polovině vypukl hovězí mor. Jinak lze zakázati dovoz, zamořovati, jen z jednotlivých okresů druhé polovice říše (v Uhrách z okresů stoličných) a sice tehdy, když byla skutečně zavlečena z jednoho státu do druhého nákaza. A tu lze zakázati dovoz jen z onoho okresu, odkud skutečně nemoc do druhé polovice říše zavlečena byla. Napřed musí tedy býti nákaza zavlečena, toto faktum musí se konstatovati a dokázati, a pak teprve lze prohlásiti dotyčný nakažený okres za zamořený. My praeventiv u tedy v rukou nemáme, nýbrž napřed nastati musí škoda (t. j. zavlečení nákazy do Rakouska) a potom teprv lze učiniti veterinářské opatření.

Kromě toho zasluhuje zmínky, že důsledkem odstavce prvního bylo dovoleno dovážeti k nám i mladý vepřový brav pod 20 kg. váhy, jehož dovoz dříve byl zakázán, tedy dovoz dobytka, který jest určen k dalšímu chovu. Tím se stalo, že uherský dobytek našel cestu k nám nejen na jatky, nýbrž i do stájí hospodářských.

Tímto nařízením byl dosavadní směr veterinářské ochrany u nás naprosto prolomen. Uherský dovoz dobytka k nám roste od tohoto nového nařízení nápadně. Roku 1899, tedy kdy ještě více než tři čtvrti roku platily poměry staré, dovezlo se do Rakouska z Uher dobytka za 168 mil. kor. Ihned rok na to, 1900, stoupl dovoz na 181 mil. kor., v r. 1901 obnášel dovoz tento 180 mil. kor. Avšak i tato poslední číslice obsahuje v sobě jen zdánlivé klesnutí dovozu dobytka uherského do Rakouska, neboť sice poklesl dovoz koní k nám — příčinou toho jsou známé poměry, ježto Uhry za války jihoafrické vyvážely koně za hranice — avšak za to skoro u všech ostatních druhů dobytka dovoz z Uher do Rakouska stoupl. Ačkoliv tedy jeví se v roce tom klesnutí o jeden milion korun, ve skutečnosti jeví se tu přece u většiny druhů dobytka tendence stoupající. Mimo to dovezlo se ještě v letech těchto ročně za více než 50 mil. kor. zvířecích výrobků z Uher do Rakouska.

Vepřového dobytka bylo r. 1899 dovezeno do Rakouska 390.000 kusů, r. 1900, tedy po platnosti těchto nových poměrů, 481.000 kusů, r. 1901 již 609.000 kusů a r. 1902 za prvních 7 měsíců jeví se opět plus 33.000 kusů proti téže době v roce předešlém. Čechy participují na tomto dovozu velmi značným obnosem. Jest dosti těžko přesně tento obnos určití a sice proto, poněvadž Čechy jsou

zaplavovány vůbec cizím dobyt看, zejména vepřovým bravem. Na Čechy připadá dle mého výpočtu asi 700.000 kusů vepřového dobytka odjinud dovezeného ročně, v ceně as 63 mil. kor.

(Dokončení.)

O zájmech zemědělství při obnově rakousko-uherského vyrovnání.

Přednesl v České společnosti národohospodářské v Praze

JUDr. **Karel Viškovský.**

(Dokončení.)

K tomu přistupují ještě poměry veterinářské v Uhrách, které vyvíjejí se dosud tak neutěšeně, že přímo mluví ne pro toto uvolnění dovozu, které se stalo r. 1899, nýbrž pro naprosté potlačení dovozu uherského dobytka k nám.

V Uhrách roku 1902 přes 1100 obcí bylo postiženo morem vepřového bravu. Vzdor tomu dovoz nejen že trvá dál k nám, nýbrž stále — jak jsem ukázal — stoupá. Nákazy k nám přenášejí se každou chvílí a máme jen co děkovati jednak péči našich veterinářských orgánů, jednak našemu známému císařskému nařízení o potlačování moru vepřového bravu, že tato nákaza, jakmile se objeví, ihned jest vybitím dotyčných kusů vyhubena. Cizina zavřela nyní hranice pro živý dobytek vepřový z Rakousko-Uherska dovážený vůbec. V poslední době nevyváží se živého dobytka vepřového od nás do ciziny a tu jsme postiženi těmito poměry v Čechách tak, jako bychom byli v Uhrách, poněvadž Německo a ostatní cizí státy

hledí na nás jako na jediný veterinářský celek a toto stanovisko s úplnou příkrostití uplatňují. Úpadek v exportu nastal již před lety, avšak stává se stále citelnějším a můžeme očekávat, že při uzavírání obchodních smluv bude poukazováno vůči našemu exportu vepřového dobytka od každého státu na to, že tvoříme s Uhry společné veterinářské území a že následkem toho nám nelze otevřít hranice, zejména když zcela zřejmě i podle uherské oficiální statistiky dá se ukázat k tomu, že každý rok sta a i přes tisíc obcí uherských jest nakaženo morem vepřového bravu, a že dobytek z Uher, morovou nákazou zcela prostoupených, má téměř úplně volný vstup do předlitavského území.

Tento stav značí vážné ohrožení a snad i do budoucna úplné zastavení dalšího rozvoje našeho chovu dobytka, hlavně vepřového dobytka u nás. A přec tento chov není u nás ještě z daleka na tom stupni, který by mohl uspokojovat, ano on právě v Čechách ještě velice pokulhává netoliko v poměru k cizím státům, nýbrž i v poměru k jiným zemím v Rakousku. Tak připadá v Čechách na př. na čtvereční kilom. 19·93 vepřů, na Moravě 29·63 vepřů, ve Stýrsku 67·13 a rakouský průměr činí 25·50 vepřů, takže my stojíme přes značnou zalidněnost Čech a velkou spotřebu masa dosti značně i pod průměrem rakouským. Ovšem že i v Čechách znamenati lze za desetiletí 1891-1900 značný vzrůst vepřů (o 34% proti desetiletí minulému), což by byla zdánlivě cifra velmi uspokojivá, kdyby proti ní se nedalo uvést to, že těchto 34 proc. vzrůstu čítá se z velice malého dřívějšího počtu vepřového bravu a že na druhé straně v celku nepřibýlo za dobu tuto tolik vepřového dobytka, co ubylo u nás ovcí a koziho bravu.

Z toho resultuje, že vyrovnaní bez nápravy poměrů výše naznačených jest nemožno. Náprava tato jest sice i bez celní hranice myslitelná, ale nevím, zdali jest pravděpodobná.

Podmínkou naší v případě udržení společného celního území musilo by býti:

1. Aby umožněno bylo zamořování celých uherských okresů, a to při objevení se nákazy vůbec, nikoliv pouze zamořování obcí, a to teprve po zavlečení nákazy do Rakouska.

2. Vyloučení dovozu mladého (chovného) bravu do Rakouska, jak bylo před r. 1899.

3. Zvěrolékařský dozor rakouský při dovozu uherského dobytka, a to již na samých hranicích.

4. Zavedení veterinářských opatření proti vepřovému moru atd. v Uhrách s plnou intenzivností dle analogie opatření, která v Rakousku jsou již zavedena.

Kdyby nedošlo ku splnění těchto podmínek v rámci celní jednoty, pak byli bychom nuceni žádati celní hranici se smlouvou veterinářskou a v této smlouvě po případě i clo na dobytek. Kdyby

tyto podmínky nebyly splněny, nastává třetí stupeň, to jest plná rozluka.*)

Podáváje tyto návrhy, nechci již tvrditi, že by po splnění těchto požadavků a po plné rozluce nastal úplný blahobyt v Čechách v příčině těchto poměrů, neboť jsem uvedl již dříve ve svých cifrách, že do Předlitavska dováží se z Uher vepřového dobytka ročně 600.000 kusů, kdežto celkový dovoz vepřového dobytka pouze do Čech obnáší dnes asi 700.000 kusů, tedy Čechy dovážejí dobytek nejen z Uher, nýbrž i z Haliče a z ciziny, takže nelze za to míti, že by clo na uherský dobytek samo o sobě vytvořilo v Čechách značný chov dobytka. K tomu bude zapotřebí také ještě dalších opatření veterinářských a jiných, a zejména pokládám za takové důležité opatření veřejně regulované pojišťování dobytka, které dnes v mnohé i méně pokročilé zemi jest zavedeno, kdežto v Čechách stále s provedením jeho se váhá. Neméně žádoucí budou však i náležitá péče a podnikavost hospodářů samých.

Bude nutno promluvit stručně s hlediska zájmů zemědělských též o poměru vyrovnání k obnově smluv obchodních. Vyslovil jsem již dříve názor, že význam obilních cel vůči Uhrám může se změnit a nabýti může jiné tvárnosti v tom případě, jestliže naše poměry celní a obchodní oproti jiným státům se pozmění. A tato možnost jest tu skutečně dána. Musíme počítati s německým celním tarifem, který uvádí jakožto minimální clo pro pšenici $5\frac{1}{2}$ M, pro žito a oves 5 M, pro ječmen $5\frac{1}{2}$ M, pro dobytek dle váhy — dříve dle kusu clo na voly $25\frac{1}{2}$ M za kus — nyní 12 M za q, takže by průměrně obnášelo nyní clo na kus as 84 M. (Vývoz volů do Německa činí as 40 mil. korun ročně). Jest ještě celá řada položek dalších, které podrobně nechci probírat, ale budiž

*) Podmínkám těmto nikterak nevyhovuje ještě návrh nového vyrovnání s Uhry předložený dne 16. ledna t. r. ministerstvem Körberovým radě říšské, byť i pro dobytek plemenný vykazoval oproti poměrům dosavadním jisté zlepšení ve prospěch rakouské poloviny říše. Hlavnímu požadavku našemu, aby totiž možno bylo rakouské polovině říše zakázati dovoz z uherských okresů nákazou stížených, nevyhovuje se pokusy těmi nikterak. Stručný obsah nově navržených předpisů jest: Vepřový dobytek plemenný neb užitkový bude se moci přístě z Uher vyvážeti pouze takový, který před tím podroben byl 35dennímu pozorování státního zvěrolékaře na volném území na místě veterinářskopolicijním předpisům úplně vyhovujícím. Pozorování díti se má velice přísně a dobytek, který tuto kontumaci prodělal, musí být označen zřetelným způsobem. Musí se s vyloučením každého pouličního styku a se zachováním předpisů, zvláště pro dopravu stanovených, dopravit až na místo, jež se musí rakouské vládě telegraficky oznámiti. Rakouským zdravotním delegátům poskytne se příležitost, aby se o náležitém provádění těchto předpisů občas přesvědčili.

Obchod s vepřovým dobyt看em jatečným jest nezávadný, děje-li se se zdravým dobyt看em ze dvorů, nákazou nestížených, bezprostředně do spotřebních trhů anebo jatek, zařízených dle veterinářsko-policijních předpisů; pokud mají býti ve při jateční dopraveni na jiná místa, jest k tomu potřebí svolení rakouské vlády. V jatkách a tržištích musí býti dobytek tento porážen do 8 dnů, v jiných místech do 3 dnů, není-li nutno z ohledů zdravotních dříve jej poraziti.

konstatováno, že tři čtvrtiny našeho vývozu zemědělského tihne do Německa a tento vývoz tvoří vydatnou, ano nepostrádatelnou část rakousko-uherského exportu; proto jest přirozeno, že náš interest na německém tarifu jest velmi silný. České zemědělství přizpůsobilo se velmi značně tomuto exportu; jeho dnešní tendence jest exportovati cenné produkty a importovati zemědělské výrobky méně výnosné, tedy ku př. pšenici importovati a ječmen exportovati. *) My máme větší zájem na exportu za dnešních poměrů, než na zamezení importu. Kdo může exportovati věci cennější, zajisté má v té příčině hospodářsky větší výhodu, a proto raději bude věnovati se tomuto oboru, než aby věci méně cenné vyráběl pro domácí konsum. Když však Německo ohrozí, po případě zničí náš export, což při dnešních navržených celních sazbách jest možné, pak nastane přesunutí těchto poměrů, přestanou naše exportní ceny ječmene a ovsa, o kterých jsem se byl již zmínil, a pak musíme vrátiti se k sobě samým, produkovati pro svůj domácí konsum a brániti se importu. Pak přiroste nám polní plochy pro chlebové obiliny a pro píci. Tu nezbytně bude třeba zavésti celní hranici proti Uhrám; kdyby Uhry nechtěly přistoupiti na smluvní cla zemědělská, pak nutno voliti i rozluku. Jinak ztrácíme dvakrát: jednak ztrátou exportu do Německa a na druhé straně újmou na domácím trhu.

Německo chce dle své nyní nastoupené ochranné politiky agrární hojiti se na nás, co importerech do Německa, a nám nezbyvá než se železnou konsekvencí hojiti se na těch, kteří dovážejí k nám, totiž na Uhrách, a činiti k ochraně naší totéž, co činí Německo proti nám.

*) Mluvím-li o vývozních zájmech českého zemědělství, mohlo by mi — právě vzhledem k zmíněnému již nedostatku české obchodní statistiky — býti namítnuto, že takových zájmů sotva asi tu bude, vždyť do Rakouska z Uher a z ciziny i naše t. zv. vývozní zemědělské předměty se dovážejí. Připouštím to: do Rakouska i do Čech dováží se uherský i cizí ječmen, chmel, ovoce, máslo atd., vždy vesměs naše t. zv. vývozní produkty. Avšak uvažme, že naše zemědělství tihne k tomu, cenné zboží vyvážeti a za to méně cenné importovati, a to děje se dokonce u těchž druhů zboží, takže na př. Čechy dovážejí tu i tam pro levnější piva neb pro krmení atd. cizí levnější ječmen, ale vyvážejí dražší kvalitní ječmen za hranice. Obchod tento má též svůj podklad teritoriální, neboť přirozeně u nás spíše se vyplácí dovážeti na př. ze severních českých krajin ovoce do Německa, kde ceny jsou vyšší, než do jižních Čech, kde ceny tlakem ovoce z jižních krajin jsou nižší.

Jest to vůbec důsledek zjevného proudu v obchodu obilním a zemědělskými výrobky vůbec, který jde u nás od jihu k severu a od východu k západu, takže na jedné straně uplatňuje se k nám dovoz od jihu a východu, na druhé straně my sami uplatňujeme svůj vývoz na sever a západ. Za daných poměrů, kdy otevření jsme vůči jihu a východu (Uhrám, Haliči; málo uzavřeně vůči Srbsku, Rumunsku) a kdy nemáme dosud proti sobě nepřekonatelných prohibitivních cel na severu a západě (hlavně v Německu), bude směr tento přirozeně dále se uplatňovati a nelze souditi, že by Čechy měly všeobecný zájem na tom, vzdáti se vývozu za cenu úplného vyloučení přívozu. Jinak by tomu bylo ovšem, kdyby nastal vážný převrat v dosavadních podkladech tohoto stavu, zejména zavedením celní prohibice v Německu. O důsledcích toho vyjadřuji se v další části přednášky.

Zavedení cla proti Uhrám vyžadovalo by ovšem do jisté míry i zvýšení cla proti cizině, ježto by jinak výhody plynoucí z uherského cla paralysovány byly dovozem z ciziny. Ukazují tu hlavně na výjimečně nízkou celní sazbu na srbské obilí; kdyby sazba tato zůstala v platnosti a kdyby vedle ní Rakousko zavedlo proti Uhrám na př. sazbu 1 zl. 50 kr. ve zlatě, tu ovšem mělo by Srbsko při své dnešní poloviční sazbě otevřenou cestu k nám a nebyla by uherská sazba celní nic aneb velice málo platná.

Zmínky zasluhuje, jak by se asi vyvinul celní poměr Rakouska k Uhrám a cizím státům, kdyby nastaly některé změny v celním a politickém poměru mezi Rakouskem a Uhry, o kterých bylo mluveno. Zejména nastává otázka, měl-li by zachován býti společný rakousko-uherský tarif vůči cizině, aneb snad vůbec společná rakousko-uherská hranice vůči cizině, tedy asi onen stupeň celně-politické formy, který jsem naznačil jako druhý stupeň celního poměru s Uhry, kde by byla zavedena vnitřní hranice mezi Rakouskem a Uhry a zevnější hranice by byla společná. Myslím, že by tomu tak mohlo býti i při rozluce, neboť jinak máme co počítati se zeslabením vlivu našeho při uzavírání obchodních smluv. Kromě toho s hlediska zemědělského musíme počítati se zemědělským ochranným interesem Uher, který v tom momentu, když rozdělíme naprosto interes rakouský a uherský, zůstane omezen na Uhry, kdežto v Rakousku mohl by nad zemědělským zájmem snadno nabýti vrchu silný interes průmyslový.

Pokud se týče tarifu celního mezi Rakouskem a Uhry, soudím, že by kýžená rozlučka vedla ihned k vzájemnému smlouvání. To, co v pevné státoprávní formě nynější, v tom celním svazku, který až dosud má ráz jakéhosi oficiálního manželství mezi Rakouskem a Uherskem, té neb oné straně, zejména Uhrám, není milo, myslím, že by ve formě slabší, ve způsobě obchodní a celní smlouvy quasi mezinárodní ihned se navrhovalo a proto nemám velké obavy před nějakou celní válkou, o které se mluví. Také myslím, že ze mnohé agrární naděje se valně sleví a že zejména nemůžeme počítati ani z daleka s těmi ochrannými cly vůči Uhrám, o kterých se tu a tam sní. Cla tato zajisté byla by a musila by býti menší, než oproti jiným státům. Ovšem nesměla by býti tato cla základem smlouvy o nejvyšších výhodách, jinak by škoda při rozluce byla ještě větší, ježto by mírnějších vzájemných cel rakousko-uherských mohly vyžítkovati i státy cizí. Ostatně již právní stav a historický vývoj pro to svědčí. Celní smlouva s Uhry nemá povahy mezinárodní, nýbrž spíše státoprávní.

Vyskytá se také tradicionelní omyl, že by rakousko-uherský celní tarif vstoupil eo ipso při rozluce v platnost jako autonomní tarif Rakouska proti Uhrám a Uher proti Rakousku. Tento omyl četl jsem již několikráte a proto se ho zvláště dotýkám.

Toto pojmání jest ovšem nesprávné, poněvadž u nás by se musil autonomní tarif zákonem zavést. Dnešní tarif platí pro dovoz do Rakousko-Uherska a nemohl by eo ipso v případě rozluky

vejít v platnost, na př. jako tarif Rakouska proti Uhrám. Již tu leží pro agrární zájmy nebezpečí, že by v Rakousku s jeho pasivní produkcí obilní vysoká cla vůči Uhrám sotva v plné míře se docílila, jak se nyní o tom sní. Ovšem nastalo by samostatné upravení celního tarifu vůči cizině, ale i ten mohl by případně v obou říších dohodou stanoven býti sice samostatně, ale o stejných položkách.

*

Závěrečný úsudek, který bych pro rakousko-uherské vyrovnání vyvodil z těchto svých úvah a kterýž obmezuje se na tendence zájmů zemědělských, byl by as tento:

Cla obilní proti Uhrám za dnešních poměrů nemají sice valné ceny a nestojí za ústupky vůči Uhrám v jiných oborech; možnost jejich zavedení má však cenu vzhledem na možnost zavedení prohibitivních cel v Německu. V případě skutečného zavedení cel těch jsou pak zemědělství našemu obilní cla vedle cel na dobytek proti Uhrám nezbytna.

Vzhledem k tomuto stavu věcí jeví se úzká souvislost mezi vyrovnáním rakousko-uherským a obnovou obchodních smluv. Tato souvislost měla by v řešení obou otázek přivedena býti i časově k platnosti. V zájmu výhodných smluv bylo by brzké uzavření vyrovnání; jinak bude lze smlouvy uzavřít jen do r. 1907 a o ty nebudou jiné státy mnoho státi. V tom jest hlavní věcný tlak na vyrovnání. Ale v tomto zájmu nemůže přinést naše polovina říše oběti jednostranné. Pakliže by to mělo později býti se strany uherské žádáno, pak jest výhodnějším brzké vyjasnění a třeba brzký konec naší celní jednoty s Uhry, bychom se mohli obrátiti k účelné úpravě vlastních smluv obchodních.

V případě, že nebude docíleno nejvydatnější veterinářské ochrany proti Uhrám, jest clo na uherský dobytek i bez ohledu na výsledek obchodních smluv nezbytno.

Pro případ zavedení celní hranice mezi Rakouskem a Uhry upravit lze v zájmu textilního a strojního průmyslu cla proti cizině tak, aby tím průmyslu tomu dostalo se náhrady za újmu způsobenou zájmům průmyslovým. Dále bylo by pak třeba zjednatí průmyslu našemu odbyt na východě, hlavně Balkánu. Ostatně Uhry samy vyvážejí průmyslové výrobky do Rakouska a půjdou i pro případ zavedení celní hranice rakouskému průmyslu do jisté míry vstříc.

Celní ujednání mezi Rakouskem a Uhry nemá míti povahu mezinárodní úmluvy celní a obchodní a nemůže z něho pro jiný stát se smlouvou o nejvyšších výhodách vyvozován býti požadavek poskytnutí stejné výhody.

To jsou tendence, které dotýkají se po většině zemědělství; jest v nich tedy konstatována jen jedna souřadnice sil a nyní třeba hledati výslednici i z oněch ostatních sil, které tu spolupůsobí totiž politické, průmyslové, obchodní a snad i jiných.

*

Naše veřejné mínění očekává velmi mnoho a snad vše od rakousko-uherského vyrovnání: hospodářskou i politickou nápravu. Jest to do jisté míry zvláštní optimismus po tolika zklamáních, jakých při dřívějších vyrovnáních jsme zakusili.

Snad má to příčinu v tom, že rakousko-uherské vyrovnání jest jediným viditelným pevným bodem na dnešním hospodářském a politickém obzoru, a proto přetížili jsme jej tolika nadějemi, jež sotva snese.

Ještě jedna okolnost žádala by jistou kritiku. Pro nastávající rakousko-uherské vyrovnání jest charakteristické, že jest spřeženo úzce s politickými otázkami vnitrorakouskými. Vnitropolitický element jest zdánlivě cizím rakousko-uherskému vyrovnání jakožto hospodářskému, ale on byl zákony z r. 1867 do vyrovnání vnesen a nyní se zas sem vrací. Vyrovnání stalo se, jak dříve řečeno, platebním termínem i pro politické věci a s tím musí se počítati. Vyrovnání jest, jak jsem právě řekl, ve víru politickém jediný pevný bod a proto vše sbíhá se v něm, ono stává se stále větším uzlem, stále těžším problémem. Vláda vytýká neb dává vytýkati českým stranám, že problém ten politickou stránkou ztěžují. S druhé strany platí však o věci této to, co jsme řekli o politické stránce věci z r. 1867, kdy vedle úpravy poměru rakousko-uherského i vnitropolitická úprava Rakouska nadiktována byla Rakousku z Uher.*) Lze tedy stejně říci, že nejen politické strany, nýbrž právě rozumná vláda neměla připustiti odkládání silných politických otázek vnitřních až ku termínu vyrovnání. Také tu mělo platiti divide et impera pro tyto velké politické otázky.

Politika stala se tak hybným elementem i pro národohospodářskou stránku vyrovnání. Není to nic nového, jen stvrzení starého pravidla. Měriti cenu politických požadavků s jedné a hospodářských s druhé strany, které se tu stýkají, jest nesnadno. Tolik lze říci, že za nepatrné politické ústupky vládní nestojí ani pro nás ztěžovati rakousko-uherské vyrovnání, ale že za obnovu vyrovnání v dnešní formě netřeba obětovati ani krok z politického stanoviska českého proti vládě.

Ovšem musí se dle daných poměrů věc řádně pojímati a s obou stránek, s politické i hospodářské, správně oceniti a to bez předčasného optimismu, kterýž u nás po léta vidí ve vyrovnání politický Štědrý den aneb drastičtěji řečeno politické posvícení. Nelze tu zapomenouti, že kdo dává, musí odněkud bráti, a již v tom budou spočívati jisté obtíže. Právě tak jako věc dobře vedená může nám při vyrovnání přinést ústupky neb výhody politické, může věc nešťastně vedená přinést ztráty na obou polích. Tím, že otázky politické s hospodářskými právě v bodu vyrovnání úmyslně se zauzlily, stalo se rozuzlení tím nesnadnějším, a to nejen pro vládu, nýbrž i pro ty strany, které celý gordický uzel soustředily na tento chou-

*) Viz o tom podrobně přednášku prof. dra. B. svob. pána Riegra, samostatně vyšlou.

lostivý bod. Činilo-li se tak vědomě — a tak tomu zajisté jest — pak musíme souditi, že ta která strana jest si vědoma též obtíže situace a musíme pak předpokládati, že též speciálně u nás s vědomím této obtíže k otázce té se hledí a přikročí. Tolik jest jisto: vyrovnání takto politicky kombinované a spletilé vyžaduje též od interesovaných stran politických politiky tak hluboké, jak hlubokým stal se touto kombinací celý jeho problem.
